

UDK 343.541(497.5/.6+497.11)(049.3)

Primljeno: 23. 12. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Medina Mujić, Jovana Mlinarević

KA RODNO OSJETLJIVOM PRISTUPU PRAVDI

**[Jasmina Husanović, Dženana Radončić, Lamija Subašić (ur.),
*Diskursi rodne pravde: Analiza pravnih okvira i sudske prakse
u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji*, TPO Fondacija,
Sarajevo, 2024]**

Zbornik radova *Diskursi rodne pravde* pod uredništvom Jasmine Husanović, Dženane Radončić i Lamije Subašić predstavlja značajan doprinos proučavanju pravnih i društvenih aspekata rodno zasnovanog nasilja. Fokusira se na pravne okvire i sudske praksu u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, obrađujući teme kao što su femicid, seksualno nasilje i nasilje u porodici. Radovi u zborniku nastoje dekonstruirati rodne stereotipe unutar pravosudnih sistema i ponuditi prijedloge za unapređenje zakonodavstva i javnih politika.

Zbornik je strukturiran u četiri tematske cjeline koje čine ukupno deset tekstova uz dodatak uvoda i podataka o autorima i autoricama tekstova. Prvo poglavlje „Razotkrivanje rodni stereotipa u krivičnim sudskim postupcima povodom djela seksualnog nasilja“ sastoji se od četiri teksta koja su pisale Darija Mrljak „Dekonstrukcija rodni stereotipa za kazneno djelo silovanja u praksi Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske“; Dragana Pejović „Interpretacija krivičnog dela silovanja u sudskoj praksi Višeg suda u Novom Sadu – mitovi i rodni stereotipi“; Martina Primorac „Kazneno djelo silovanja u praksi bosanskohercegovačkih sudova“ te Anita Dremel i Barbara Herceg Pakšić „Rodni stereotipi i kazneno djelo silovanja“.

U prvom tekstu ovog poglavlja autorice Darije Mrljak analizirano je 20 odluka Visokog kaznenog suda u Zagrebu donesenih u predmetima kaznenog djela silovanja

prema člancima 153. i 154. Kaznenog zakona Republike Hrvatske u razdoblju od osnivanja drugostepenog suda 2021. do kraja 2023. godine. Cilj analize bio je identificirati pozitivne aspekte i nedostatke u postupovnoj zaštiti žrtava te ispitati sudsku argumentaciju s obzirom na rodnu osjetljivost i prisutnost rodni stereotipa. Rad je pokazao da su u nekim predmetima prepoznati i dekonstruisani patrijarhalni obrasci kroz sudsku argumentaciju, dok su pojedine odluke, poput oslobađajuće presude za silovanje ranjive osobe zbog sitnih nekonzistentnosti u iskazu žrtve, ukazale na nedovoljnu rodnu senzibilnost. U tekstu je naglašena važnost uvođenja edukacija za pravosudne dužnosnike/ce o rodno osjetljivom pristupu, uz zaključak da bi kontinuirana specijalizacija i senzibilizacija sudija i sutkinja mogla dugoročno doprinijeti kvalitetnijem i efikasnijem vođenju kaznenih postupaka, smanjujući pritom sekundarnu viktimizaciju žrtava.

Tekst autorice Dragane Pejović bavio se analizom sudske prakse Višeg suda u Novom Sadu kako bi istražio prisutnost mitova o silovanju i rodni stereotipa u interpretaciji ovog krivičnog djela. Silovanje je prepoznato kao najteži oblik seksualnog nasilja nad ženama, s dubokim psihičkim, fizičkim i društvenim posljedicama. Uprkos zakonskoj regulativi, istraživanje je pokazalo da mitovi i rodni stereotipi i dalje oblikuju profesionalne stavove. Posebno se ukazalo na to da postoji insistiranje na otporu žrtve kao elementu interpretacije, što odražava uvjerenje da se žena može odbraniti ukoliko ne pristaje na seksualni čin. Ovo je dodatno povezano s postojećom zakonskom definicijom krivičnog djela silovanja koja nije usklađena s Istanbulsom konvencijom. Autorica je istakla da takav pristup viktimizira žene koje nisu dale pristanak, ali nisu pružile otpor, te time osnažuje mitove i stereotipe, umjesto da ih dekonstruira. Zaključno, rad je naglasio potrebu za izmjenom definicije silovanja i promjenom pristupa profesionalaca/ki kako bi se spriječila relativizacija ovog najtežeg oblika seksualnog nasilja i pružila adekvatna zaštita žrtvama.

U radu Martine Primorac analizirano je kroz dostupnu sudsku praksu bosanskohercegovačkih sudova kazneno djelo silovanja, koje narušava najintimniju sferu života žrtve. Autorica ukazuje na razlike u kaznenim zakonima dva entiteta – Federacije BiH i Republike Srpske – gdje su kazne za silovanje različito regulirane. Dok je zakonski minimum kazne u Federaciji godina dana zatvora, u Republici Srpskoj iznosi tri godine, a sudovi u Federaciji često izriču kazne ispod tog minimuma, što zakon u Republici Srpskoj ne dopušta. Rad se osvrće na potrebu harmonizacije zakonskih rješenja i usklađivanja s međunarodnim standardima, poput Istanbulske konvencije, kako bi se jasno definirao koncept izostanka slobodnog pristanka u slučajevima seksualnog nasilja. Unatoč pozitivnim pomacima, poput

smanjenja utjecaja rodni stereotipa u sudskim postupcima, analiza pokazuje da su sudske presude često nedovoljno obrazložene, a olakotne i otegotne okolnosti mehanički navedene. Autorica zaključuje da bi ujednačavanje zakonskih propisa i usklađivanje sa standardima međunarodnog prava osiguralo veću pravnu sigurnost, jednaku zaštitu žrtava i odgovarajuću kaznenu represiju prema počiniteljima, bez obzira na sudsku nadležnost unutar BiH. Rad ukazuje na ključne korake koje je potrebno poduzeti kako bi se zakonodavni okvir unaprijedio i omogućio učinkovitiji odgovor pravosudnog sistema na kaznena djela silovanja.

Rad Anite Dremel i Barbare Herceg Pakšić analizira kaznena djela protiv spolne slobode kroz prizmu rodni stereotipa i socio-kulturnih normi koje oblikuju sudsku praksu u slučajevima silovanja. Autorice proučavaju empirijske podatke iz pravomoćnih presuda Županijskog suda u Osijeku (2018–2022.), fokusirajući se na odnos počinitelja i žrtve, prisutnost rodni mitova, olakotne okolnosti poput intoksikacije alkoholom te izricanje kazni. Rad ukazuje na problem sekundarne viktimizacije, normalizacije nasilja i prebacivanja krivnje na žrtvu, posebno u kontekstu bliskih odnosa između počinitelja i žrtve. Nalazi sugeriraju da sudske presude često odražavaju rodne stereotipe, dok su kazne za počinitelje nerijetko ispod zakonskog minimuma. Autorice zaključuju kako je potrebno jačati svijest o društvenim uzrocima seksualnog nasilja, provoditi edukaciju te unaprijediti kaznenopravni sustav kako bi odgovorio na rodnu neravnopravnost i osigurao pravdu za žrtve.

Ključni aspekt svih tekstova prvog poglavlja jeste osvjetljavanje problema sekundarne viktimizacije žrtava kroz sudske postupke. Autorice ukazuju na to da sudovi, iako formalno djeluju unutar zakonskih okvira, često perpetuiraju patrijarhalne obrasce kroz insistiranje na mitovima o silovanju, poput nužnosti fizičkog otpora žrtve, ili umanjuju odgovornost počinitelja zbog olakotnih okolnosti poput alkoholiziranosti. Takvi pristupi ne samo da relativiziraju čin seksualnog nasilja, već dodatno opterećuju žrtve koje se suočavaju s nepovjerenjem i stigmatizacijom. Jedan od zajedničkih zaključaka jeste neophodnost harmonizacije zakonskih normi s međunarodnim standardima, poput Istanbulske konvencije, uz jasnije definisanje koncepta pristanka. Autorice naglašavaju potrebu za edukacijom pravosudnih dužnosnika/ca o rodno osjetljivom pristupu i važnost kontinuirane specijalizacije sudija i sutkinja kako bi se smanjila sekundarna viktimizacija i osigurala adekvatna zaštita prava žrtava.

Pored analize specifičnih sudskih praksi u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini, zajednička tema ovih radova je i ukazivanje na disproporcionalnost izrečenih kazni

u odnosu na težinu kaznenog djela, kao i na nedovoljno obrazlaganje sudskih presuda. Sve autorice suglasne su da je potrebno razviti integriraniji i rodno osjetljiviji pristup u interpretaciji i primjeni zakona kako bi se osigurala pravda i smanjio utjecaj društvenih normi koje perpetuiraju rodnu neravnopravnost.

U konačnici, prvi dio ove knjige pruža sveobuhvatan pregled ključnih izazova u pravosudnom odgovoru na kaznena djela seksualnog nasilja, istovremeno nudeći smjernice za unapređenje zakonodavnih i institucionalnih praksi s ciljem suzbijanja rodni stereotipa i osiguravanja pravde za žrtve.

Drugo poglavlje „Uticaj rodni stereotipa na kaznenu politiku“ sastoji se od tri teksta koja su pisali Nevzet Veladžić i Anita Mujkić „Pravosudne odluke o žrtvama nasilja u sjeni rodni stereotipa“; Adem Olovčić, Davor Trlin, Anes Makul i Hrustan Šišić „Diskurzivna ne(pravda): Analiza olakšavajućih i otežavajućih okolnosti prilikom donošenja sudskih presuda u slučajevima rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini“; Nermin Šehović i Neira Raković „Uticaj otežavajućih i olakšavajućih okolnosti kod silovanja kao teškog oblika rodno zasnovanog nasilja – studije slučaja Kantonalnog suda u Bihaću“.

Uticaj rodni stereotipa na kaznenu politiku kao posljedice može imati nepravedne odluke i dodatnu stigmatizaciju žrtve. Upravo o tome govori prvi tekst u okviru ovog poglavlja. Autori su izvršili analizu dostupne literature, važećeg međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira i slučajeva iz pravosudne prakse te zaključili kako stereotipi utiču na postupanje prema žrtvama nasilja u porodici. Kao posebno značajne izdvajaju se korisne preporuke za prevenciju i suzbijanje nasilja u porodici, a jedan od načina suzbijanja nasilja u porodici je borba protiv društveno ukorijenjenih stereotipa. Strategije za borbu protiv njih, koje se navode u radu, podrazumijevaju: edukaciju pravnih i socijalnih službenika, javne kampanje, podršku žrtvama, rodno neutralne zakone, zaštitne mjere i obuke stručnjaka (str. 79). Cilj ovog rada jeste podizanje svijesti o rodni stereotipima u društvu i štetnom uticaju na žene, te unapređenje prava i zaštite žrtava. Rad detektuje potrebu za rodno osjetljivim jezikom, većom osjetljivošću sudova na rodne stereotipe kako bi se zakon objektivno primjenjivao, otklanjale nejasnoće i nekonzistentnosti koje mogu otežati primjenu zakona i stvoriti pravnu nesigurnost, te izbjegavale pretpostavke o ponašanju bazirane na polu koje autori vide kao jedne od ključni elemenata za ostvarivanje pravednog suđenja.

Drugi tekst u okviru poglavlja, čiji su autori Adem Olovčić, Davor Trlin, Anes Makul i Hrustan Šišić, analizirao je 232 osuđujuće sudske presude u Bosni i Hercegovini u periodu između 2017. i 2022. godine. Naglasak je bio na načinu na koji

sudovi utvrđuju i vrednuju olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Cilj rada je osigurati pravedniji tretman žrtava i optuženih. Analizom su autori utvrdili razlike u tumačenju određenih okolnosti koje i nemaju baš najjasniju vezu sa izvršenim nasiljem. Prema Članovima 49. KZ FBiH i Čl. 52 KZ RS u radu se navode i objašnjavaju pojedine olakšavajuće i otežavajuće okolnosti: uračunljivost, unutrašnje pobude, način povrede zaštićenog dobra koji zavisi od posljedica koje su prouzrokovane, okolnosti pod kojima je učinjeno djelo, raniji život učinioca djela, lične prilike učinioca, držanje počinioca poslije počinjenog krivičnog djela, imovno stanje i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca (str. 95-97). Diskursna analiza presuda ukazuje na nedosljednost u određivanju činjenica i ukazuje na to da je utvrđivanje okolnosti i njihovo vrednovanje često kontradiktorno. Autori smatraju neprihvatljivim da se kod krivičnih djela pojavljuju i navode kao olakšavajuće one okolnosti koje nemaju funkcionalnu vezu sa učinjenim krivičnim djelom kao što je npr. imovinsko stanje ili porodične prilike i da bi se u budućnosti one trebale objašnjavati detaljno, a ne samo paušalno. Nužno je objasniti šta se pod njima podrazumijeva. Autori smatraju da se neke okolnosti isključivo trebaju tretirati kao otežavajuće kao što je mržnja, dok neke isključivo kao olakšavajuće, npr. smanjena uračunljivost. Autori objašnjavaju da porodične prilike ne bi smjele biti po au-tomatizmu olakšavajuća okolnost.

U trećem tekstu ovog poglavlja, autora Nermina Šehovića i Neire Raković, analizirana su dva obrazloženja presuda Kantonalnog suda u Bihaću za krivična djela silovanja. Naglasak je na analizi otežavajućih i olakšavajućih okolnosti izvršilaca u kontekstu rodni stereotipa. U tim situacijama veliku ulogu igra vještina suda u određivanju okolnosti, potom i njihovoj ocijeni što direktno ima uticaj na visinu kazne koja bi trebalo da bude takva da se izrazi društvena osuda učinjenog djela i odvraća kako trenutne, tako i buduće prestupnike od vršenja krivičnih djela. Stereotipiziranje otežavajućih okolnosti kao olakšavajućih, pokazuje se, ima uticaja uticaja na izrečenu neodgovarajuću visinu kazne i na prikaz žrtava na ponižavajući način. Cilj rada je unapređenje rodno odgovornog tretiranja olakšavajućih i otežavajućih okolnosti jer se stiče utisak da sudije u svojim odlukama opravdavaju mušku pohotu. Rad ističe potrebu podizanja svijesti cjelokupne javnosti o ovom problemu jer iako su u radu prikazani primjeri dvije žrtve silovanja, svaka neodgovarajuća presuda je presuda za svaku buduću potencijalu žrtvu silovanja što u startu demotiviše žene da prijave nasilje.

Treće poglavlje „Femicid: Pravosudni izazovi i odgovori“ sastoji se od dva teksta koje su pisali Zlatan Hrnčić „Mogućnosti procesuiranja femicida u Bosni i Hercegovini“ i Nermin Šehović „Rodno zasnovano nasilje u kontekstu femicida –

aktuelno stanje u zakonodavno-pravnom okviru u Bosni i Hercegovini“. U prvom tekstu autora analizirano je 246 presuda izrečenih od strane 38 sudova u BiH od 2017. do 2022. godine. Bitno određenje femicida leži u samom motivu mržnje prema ženi. Preko 33 odsto presuda se može dovesti u vezu sa femicidom, a u preko 69 odsto presuda se može naći osnov za femicid jer su ubistva iz mržnje prema ženama, ali se taj osnov niti u jednom slučaju ne navodi. Takođe, autor je analizirao i sadržaj krivičnih zakona u BiH. Rad naglašava potrebu proglašavanja femicida krivičnim djelom, što do sada nije slučaj u Bosni i Hercegovini, ali rad ukazuje i na opasnosti istog jer bi u tom slučaju postojala šansa da se zanemare neki oblici femicida. Autor izražava i sumnju da bi i u slučaju da se to desi opao broj izvršenih femicida. Takođe, u praksi je često teško prepoznatljivo i dokazivo da se radi o ubistvu žene iz mržnje. Kako su neki elementi okolnosti ubistva žena teže prepoznatljiviji, postoji potreba za kontinuiranom edukacijom donosilaca odluka o rodnim aspektima femicida kako bi neprekidno rasla njihova senzibiliziranost u posmatranju nasilja iz ugla žrtve i svakako ono na šta bi im se trebalo skretati pažnja je veće pozivanje u obrazloženjima na ratifikovanu međunarodnu regulativu. Iz određenih presuda se jasno vidi da su ubistva bila motivisana mržnjom prema ženama koje počinio smatraju svojim vlasništvom. Prijeko potrebno je ujednačavanje sudskih praksi i uvažavanje elemenata Istanbulske konvencije koju je BiH ratifikovala. Iako femicid nije kvalifikovan u našoj sudskoj praksi kao takav, ipak autor naglašava da postoje određene odredbe otežavajućih okolnosti kod krivičnih djela iz mržnje i s obzirom na težinu izvršenog djela postoji mogućnost izricanja teže presude. Svako ubistvo žene koje je posljedica nasilja nad ženama i u porodici je uvijek otežavajuća okolnost.

Potrebu za adekvatnom reakcijom društva u sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici kao dominantnu ističe i drugi tekst autora Nermina Šehovića, pozivajući se na prijedloge i sugestije aktuelnog izvještaja GREVIO o zakonodavnim i drugim mjerama za provođenje odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U radu se ističe jasna potreba državne regulative femicida, kao najtežeg oblika rodno zasnovanog nasilja, kako bi adekvatno bio tretiran u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine najviše iz razloga što trenutno važeći zakoni nisu pružili adekvatnu zaštitu žrtava jer izvršeno nasilje često nije adekvatno tretirano. Potom, autor smatra da je potreban i državni nadzor nad provođenjem zakona. Autor ukazuje na to da često sve krene od svađe i vike, i ponekad prođe jedan period takve vrste nasilja dok ono ne završi fatalnim ishodom, a prijedlog koji se izdvaja u radu bi jeste da se u svim slučajevima rodno zasnovanog nasilja odmah obavijesti nadležni tužilac kako

bi se pod nadzorom kvalitetno prikupljale sve informacije i dokazi u vezi sa slučajem i kako bi se spriječilo dalje nasilje i eventualni femicid. Često se u sudskoj praksi može čuti izjava da je posljedica ubistva teško pogodila i izvršioca jer je „ubio ono što je najviše volio!“, što se ne bi smjelo dešavati. Posebnu pažnju je potrebno posvetiti i procesuiranju ubistva iz časti odnosno kad se žena kažnjava za svoje nedolično ponašanje uopšte ili „loše ponašanje u braku“ pa joj smrt sljedeće kao kazna.

Četvrto poglavlje „Rodna pravda iz perspektive preživjelih“ sastoji se od jednog rada autorica Sabihe Husić i Zilke Spahić Šiljak „Pravda u ogledalu preživjelih nasilja u porodici“. Rad analizira diskurs prijavljivanja i procesuiranja nasilja u porodici. Metodološki, tekst je sačinjen od dva dijela. Prvi dio je kvalitativna analiza intervju sa ženama žrtvama, a drugi sadrži analizu dostupne dokumentacije nadležnih institucija, a koja se nalazi u ličnim kartonima žena preživjelih nasilje i zbrinutih u sigurnu kuću. Prednost ovog rada je to što su autorice za predmet diskursne analize uzele interpretaciju osoba nad kojima je izvršeno nasilje što se uglavnom u diskursnim analizama zanemaruje jer se u obzir uzimaju druga obilježja. Cilj rada bio je prikazati percepcije žena cjelokupnog procesa prijave nasilja do njegovog sankcionisanja. Autorke su se osvrnule na društvene obrasce, stigme i pritiske koji su česti razlozi zašto žene internalizuju sram i krivicu. Same žene često relativizuju nasilje pravdajući se da „muškarac ipak nije to tako htio, da je voli“ i pogrešno interpretiraju ponašanje nasilnika, dok su muškarci ti koji često nastoje održati nadmoć nad ženom prisilnom kontrolom. Rad je pokazao da žene žrtve ipak donekle vjeruju u institucije, ali često ostaju usamljene tokom procesa (koji podrazumijeva više faza od prijave do sankcionisanja) bez adekvatne podrške i pomoći. Podrška je individualna, dakle, nekoj ženi su pomogle službe socijalne zaštite, drugoj nisu. Žene navode i porodicu, prijatelje, komšije kao osobe od povjerenja i uzdaju se u „dobre ljude“ koji će im navodno pomoći da se situacija sa nasilnikom riješi. Policija može odigrati veliku ulogu, ali neke žene su navele nedostatak povjerenja prilikom davanja izjave.

Analiza koju su autorice provele pokazuje da se tokom sudskog procesa ženama mjere sve sitnice dok se muškarcima traže olakšavajuće okolnosti. Kao negativne prakse tokom procesa od prijave do sankcionisanja nasilja izdvajaju se: simbolički vidovi nasilja u institucijama sistema koji ignoriše žrtve, uskraćivanje informacije o pravima žrtava, nekonzistentno vođenje dokumentacije i retraumatizacija žrtava kroz neumjesna ispitivanja tokom dokaznog postupka (str. 153).

Zbornik se ističe svojom interdisciplinarnošću, kombinirajući pravne analize, empirijske studije i komparativne pristupe što je omogućilo dubinsko razumijevanje

problema rodno zasnovanog nasilja uz konkretne preporuke za unapređenje rada pravosudnog sistema. Radovi u zborniku temelje se na savremenoj literaturi i bogatoj empirijskoj osnovi, što im daje visoku naučnu i praktičnu vrijednost.

Posebno su značajne analize sudske prakse, koje jasno pokazuju postojanje i uticaj rodni stereotipa na sudske odluke. Autorice i autori radova ističu potrebu za eliminacijom rodni predrasuda iz pravosudni sistema, predlažući izmjene zakonskih normi i prilagođavanje prakse sa ciljem postizanja rodno osjetljivog pristupa pravdi.

Zbornik ima potencijal da pokrene konkretne promjene u oblasti zakonodavstva i pravosudne prakse, te da unaprijedi zaštitu žrtava rodno zasnovanog nasilja. Njegova sveobuhvatnost i detaljnost čine ga vrijednim resursom za akademsku zajednicu, pravnike/ce, aktiviste/kinje, ali i širu javnost zainteresovanu za unapređenje rodne ravnopravnosti i borbu protiv nasilja u društvu.

Zbornik *Diskursi rodne pravde* predstavlja važan korak ka razumijevanju i rješavanju problema rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji. Kvalitet i relevantnost radova, uz konkretne prijedloge za unapređenje pravnih okvira, čine ga značajnim doprinosom pravnoj nauci i praksi. Preporuke iznesene u zborniku mogle bi poslužiti kao temelj za dalja istraživanja i reforme u pravosudnim sistemima ovih zemalja, čime bi se osigurala bolja zaštita i prava za žrtve rodno zasnovanog nasilja.

Adrese autorica
Authors' address

Medina Mujić
Agencija za odnose s javnošću SmartPR, Sarajevo
mmedinamujic@gmail.com

Jovana Mlinarević
Univerzitet u Banja Luci
Fakultet političkih nauka
jovana.mlinarevic@gmail.com